

Győrótt játszottak – a 19. században az állandó társulatok nyaranként járták az országot –, aztán elszereződött a Bényey-féle társulathoz („a Horváth-kertben Budán”, igaz, az még nem a későbbi legendás Színkör volt). Egy erőszakos mecénás elől elszökött, elszegődött Kolozsvárra. Itt vált országos nevű művésszé, akit 1872-ben szerződttetett a Nemzeti Színház. Volt Gertrudis a *Bánk bán*-ban, Gertrud a *Hamlet*-ben, Antigoné, Cleopatra, Elektra. Utóbbi szerepében a Burgtheater-beli vendégszereplésén meghódította Bécset, évekig próbálta elszereződtetni őt Berlin és Ausztria. Jászai egy újabb vendégszerepléssel mutatott fricskát Európának: a *Medeia* címszerepében olyan alakítást nyújtott, hogy a kontinens legnevesebb színházművészei tódultak megcsodálni, hogyan is kell eljárni Grillparzer darbjának hősnőjét. Jászai fedezte fel a magyar színpad számára Ibsent. Évát játszotta a Paulay rendezte kor-szakos *Tragédia*-előadásban.

Romantikus-patetikus színésznek írják lexikonjaink. Nem vitatkozom a szakemberekkel (gondoljon a kedves olvasó a mostanában gyakran látható, 1954-es *Liliomfi* című Makk Károly-film *Rómeó és Júlia*-részleteire, s megérti, mit jelent a romantikus-patetikus játéktípus), de tegyük hozzá: Jászai Mari nem széles gesztusokkal, minden színész (és nem színész) által megtanulható, konvencionális mozdulatokkal és

hanglejtéssel játszott. Színpadi gesztusai és szövegmondása belülről fakadtak, nem eljátszotta, hanem átélte szerepeit.

Keserű-gyönyörű életéből, melynek annyi epizódját leírja emlékezőseiben, itt nincs hely szemelgetni. A feljegyzések nemcsak Jászai emlékeit elevenítik fel, de gondolatait, személyiségének az utolsó pillanatokig tartó gazdagodását is híven közvetítik. A *becsúgygyó írásai* cím alatt a könyv második része a művész 1897 márciusától 1925 augusztusáig terjedő, naplószerű feljegyzéseit tartalmazza. A Krippel Máriából, a kis cselédlányból lett nagy formátumú, széles műveltségű, rendkívül tudatos és kivételes tehetségű művész, értelmiségi gondolatait és emlékeit, aki Jászai Mari néven 51 esztendőn át az európai színházművészet egyik legnagyobb élő alakja volt.

CSILLAG ISTVÁN

(Hasonmás kiadás: Babits Kiadó,
Szekszárd, 2003, 236 oldal)

**BEKE LÁSZLÓ – GÁBOR ESZTER – PRAKALVI ENDRE –
SISA JÓZSEF – SZABÓ JÚLIA:**

Magyar művészet 1800-tól napjainkig

Sokszerzős kézikönyvet összeállítani mindig nehéz feladat, hiszen számos

eltérő szemléletet kell egységesíteni, ismétlésektől és ellentmondásoktól mentes szöveget kell létrehozni. A magyar művészet legutóbbi két évszázadát elemző, egyetemi tankönyvként is használható kiadvány szerzőinek ez kiválóan sikerült.

A művészettörténet tudományán belül (is) számos módszertani irányzat ütötte fel a fejét az utóbbi évtizedekben. A kötet szerzői az egyszerűsége miatt legoptimálisabb módszerhez folyamodtak: „a tudatosan választott közös nevező [...] egyfajta aktualizált stílustörténet” – állapítja meg Beke László, a kötet főszerkesztője előszavában. Három fejezet az építészetről, kettő a képzőművészetről – stílusban, szövegi és időhatárokból jól összeegyeztetett tanulmányok foglalják össze kétszáz év kulturális történéseit. Sisa József a 19. század és Gábor Eszter a 20. század első felének építészetét elemző tanulmánya az új épülettípusok megjelenése szerint csoportosít. Prákfalvi Endre az utóbbi ötven év architektúráját inkább a technikai megoldások és a politikai kontextus összefüggéseiben vizsgálja. Szabó Júlia a műfajok alakulásán keresztül közelíti meg a 19. század képzőművészetét, Beke László pedig a stílusfejlődés hagyományos szempontjai szerint kategorizál. A téma méreteiből adódóan nagyon tömény, az alfejezetekkel mégis jól áttekinthetővé tett öt tanulmány mindegyike rövid, ám ala-

pos művelődéstörténeti és kulturális politikai háttérrel szolgál.

Az időhatárok meghúzása sem egyszerű, hiszen – minthogy stílustörténeti szempontok szerint készült a könyv – mindig minden művészeti jelenség egy korábbiából eredeztethető. A kötet a lehető legszélesebb időskálán operál. „Mikor kezdődött a 19. század Magyarországon?” – teszi fel a kérdést Szabó Júlia. A választ mindkét (majdnem) múlt századdal foglalkozó tanulmány esetében az előzmények nagyon rövid bemutatása adja meg. A későbbi történeket elemző írások előnye, hogy az örökön kényes kérdésnek tekintett kortárs művészetet is szemügyre veszi – erre eddig mindössze a 1999-ben megjelent András-Pataki-Szücs-Zwickl-féle *Magyar képzőművészet a 20. században* szerzői vállalkoztak.

Szintén egyedülálló módon kezeli a kötet a *magyar* művészet fogalmát. Nemcsak az országhatárokon belüli vagy az első világháború előtti Magyarország művészetéről tájékoztat, hanem az emigrációban élő, a honi kulturális és közélet számára fontos alkotókról is szól. A besorolások, izmusok óvatos kezelése különösen szerencsés lehet a mai magyar tudományos beszédmódtól óvakodó olvasónak. Talán a téma nagysága okozza, hogy bár az előszó beígéri a társzművészetek tárgyalását is, mégsem kerül erre sor. Marad a jól bevált, akadémikus szemlélet: a mű-

vészet fejlődése kizárólag az építészet, festészet, szobrászat függvénye. A 20. század utolsó évtizedeinek elemzésekor nyilván nem lehet elkerülni az új médiumok (performsz, média, videó, komputer stb.) megemlítését, de ezek tulajdonképpen képzőművészeti alágazatokként jelennek meg. Iparművészetről nem esik szó.

A bő, ámde (feltehetően a kiadás költségeit csökkentő) fekete-fehér képanyaggal felszerelt könyvet nagyon alapos hely- és névmutató zárja – bármennyire alapvető követelménye a szakkönyveknek, mégis ritkaságszámba megy, hogy a nem Magyarországon fellelhető helységek neve mellett szerepel az ország és az idegen nyelvű elnevezés is.

Bár a magyar művészet történetéről több átfogó mű is megjelent az utóbbi évtizedekben, mégis van hiánypótló feladata ennek a kézikönyvnek – ez az aktualizált és a korábbi szakirodalmat átható politikai ideológiától megtisztított változat szakmabélieknek és laikusoknak egyaránt ajánlható.

PAP VERA-ÁGNES

(Corvina Kiadó, Budapest, 2002,
508 oldal, 5400 Ft)

BORDÁCS ANDREA – KOLLÁR JÓZSEF – SINKOVITS PÉTER:

Tót Endre

„A művészettörténet nem átlátszó médium, hanem nagyon is átláthatatlan”, értesít a Tót Endre európai hírű magyar alkotó életművét feldolgozó kiadvány. A 20. század második felének művészeti rendszerét átlátni még a kevesebb mozgást mutató Kelet-Közép-Európában is összetett feladat. A könyv, sajna, nem könnyíti meg a dolgunkat.

A hatvanas évektől alkotó Tót Endre munkásságának megértése erőfeszítést igényel. Szerteágazó művészetének legjellemzőbb vonása mindvégig a kísérletezés. Pályakezdőként informel festéssel foglalkozott, aztán következtek a kollázsok, a pop és minimal art szellemében született munkák. A hetvenes évek elején új médiumokhoz fordult – majd két évtizeden keresztül a távirat, képeslap, graffiti, transzparensok, művészkönyvek lesznek üzenetnek hordozói. Az európai porondon a magyarországi mail-art, a művészeti akcióvá emelt levelezés kezdeményezőjeként tartják számon. Konceptuális alkotásaival a nemzetközi kiállítások rendszeres résztvevőjévé vált. A nyolcvanas években visszatért a festészethez, a hiány esztétikája foglalkoztatta a *Blackout*- és *Távollévő*-sorozatok megalkotásakor. Tót életművének fontos vonalát képezik